

Szwarc, Andrzej

"Filozofia i myśl społeczna w latach 1865-1895, Cz. 1-2", wybór i oprac. Anna Hochfeldowa i Barbara Skarga, Warszawa 1980 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 72/2, 373-374

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

trował się na rządach Abdülhamida II i wnioskach politycznych, jakie wyciągnęli z nich młodoturcy. Najwięcej miejsca poświęcił jednakże samemu ruchowi młodo-tureckiemu, dopatrując się w nim ideowego i politycznego zwiastuna Republiki Tureckiej. Za zamknięcie opisywanych procesów uznał okres I wojny światowej i zwycięskich walk o niepodległość z lat 1919—1922.

Zasadniczym wątkiem pracy, obok zachodzących w państwie przeobrażeń, są przemiany myśli politycznej. Stąd te właśnie zagadnienia zostały omówione najobszerniej. Inne kwestie, np. dzieje gospodarcze Turcji (a właściwie Imperium Osmańskiego, gdyż takiej nomenklatury używa autor) czy też jej miejsce w polityce międzynarodowej, podporządkowano głównemu tematowi.

„Tureckie przemiany” stanowią nie tylko niewątpliwie oryginalny wkład w polskie badania nad dziejami państwa, odgrywającego przez kilkaset lat ważną rolę na trzech kontynentach: europejskim, azjatyckim i afrykańskim; przedstawiają także model zmian zachodzących w pozaeuropejskich kulturach i kręgach cywilizacyjnych, na skutek konfrontacji z Europą.

Na bazę źródłową składają się archiwalia angielskie i włoskie (zabrakło niestety niedostępnych dla autora archiwalnych materiałów tureckich) oraz liczne dokumenty publikowane, pamiętniki wspomnienia i prasa. Wśród wielojęzycznej, obficie cytowanej literatury, przeważają opracowania anglosaskie. W mniejszym zakresie wykorzystano skromny, zdaniem Witucha, dorobek historiografii tureckiej. Książka posiada dobrze opracowaną notę transkrypcyjną, bibliografię oraz dwa indeksy: osób i nazw geograficznych. Uzupełniają ją starannie dobrane mapy.

L. M.

Filozofia i myśl społeczna w latach 1865—1895 cz. I—II, wybór i opracowanie Anna Hochfeldowa i Barbara Skarga. 700 lat myśli polskiej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 638, 650.

Nagłówek obszernego, ponad stostronicowego wstępu mówi o „Polskiej myśli filozoficznej epoki pozytywizmu”, mimo iż zgodnie z regulami serii nie umieszczono podobnego sformułowania w tytule tomu. W istocie pozytywizm dominuje, szczególnie w pierwszej części antologii. Składa się na nią sześć działów: „I. Pozytywizm warszawski. Przywódcy” (tu m.in. Świętochowski, Ochorowicz, Prus i Chmielowski); „II. Sympatycy i adherenci” — z Orzeszkową, Spasowiczem i Dygasińskim, „III. Spekulatywna filozofia przyrody”, „IV. Ewolucjonizm, matematyka i fizyka a koncepcja rzeczywistości”, „V. Metodologiczne problemy przyrodoznawstwa”, „VI. Pozytywistyczna teoria społeczeństwa”.

Do kryteriów selekcji i podziału tekstów można mieć nieco zastrzeżeń; dziwi np. wyeksponowanie w dziale I Prusa (z cennym skądinąd przedrukiem „Szkicu programu w warunkach obecnego rozwoju społeczeństwa”) a przesunięcie Orzeszkowej (którą reprezentuje m.in. „Patriotyzm i kosmpolityzm”) do działu II. Podobne wątpliwości nasuwa tytuł działu VI, zawierającego przegląd poglądów na społeczeństwo Bolesława Limanowskiego, Ludwika Gumplowicza i Józefa Karola Potockiego.

Część II przynosi kolejne siedem działów („Historycy”, „Zwolennicy idealnego realizmu. obrońcy metafizyki”, „Filozofia katolicka”, „Wczesny modernizm”, „Pozytywizm krytyczny”, „Pierwsi polscy marksiści”). Skoro wydawnictwo prezentuje nie tylko filozofię, ale i myśl społeczną, razi nieco pominięcie konserwatystów, mimo iż trudno w ich przypadku o typową refleksję teoretyczną (Kalinka, Szuj-ski i Bobrzyński występują wyłącznie jako historycy, a reprezentujące ich teksty

zawierają zarys ich koncepcji metodologicznych). Słusznie położono nacisk na wpływ pozytywistów i marksistów, ale warto było przedstawić dwugłos na temat najważniejszych sporów epoki, np. w kwestii historycznej i współczesnej roli szlachty i Kościoła. Wśród głosów antypozytywistycznych zabrakło Teodora Jeske-Choińskiego, a luki tej nie może zapełnić pomieszczona w dziale „Pierwsi polscy marksiści” ocena jego twórczości pióra Ludwika Krzywickiego. Trudno ją także uznać za tekst typowy dla tego ostatniego.

Mimo tych zastrzeżeń nie ulega wątpliwości, że kolejny tom „700 lat myśli polskiej” przynosi solidną informację i zasadną charakterystykę polskiego filozofowania w okresie powojennym. Wynika zeń też niedwuznacznie ówczesne zacofanie na tym polu, co stwierdzają bez niedomówień także autorki przedmowy. Stąd też zapewne wzięła się nieco kontrowersyjna cezura końcowa tomu (data 1895, zamiast przyjmowanych umownie za koniec pozytywizmu 1885 lub 1890); przypomina ona powstanie seminarium filozoficznego Kazimierza Twardowskiego na uniwersytecie lwowskim.

A. S.

Michael Geyer, *Aufrüstung oder Sicherheit. Die Reichswehr in der Krise der Machtpolitik 1924—1936*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1980, s. 555.

Obszerna monografia M. Geyera to 91 publikacja Institut für Europäische Geschichte, którego stypendystą był niegdyś autor. Praca została po raz pierwszy przedstawiona w 1976 roku jako doktorska na uniwersytecie we Freiburgu. Później uległa wielu poprawkom i znacznemu rozszerzeniu. Jest dokumentacją części badań autora poświęconych wojsku, zbrojeniom i przygotowaniom wojennym w Republice Weimarskiej i III Rzeszy. Wynik całości tych prac planuje Geyer przedstawić w przyszłości w wielkiej syntezie „Militarismus, Rüstung und Landesverteidigung in Deutschland”.

Autor bada zależności między zbrojeniami, doktryną strategiczną a polityką zagraniczną Niemiec. Śledzi udział wojskowych w procesie podejmowania decyzji we wszystkich sferach życia politycznego. Analizuje wpływ przygotowań wojskowych na politykę zagraniczną i odwrotnie: oddziaływanie międzynarodowej dyplomacji na zbrojenia. Bada sprzeczności i granice militarnej polityki bezpieczeństwa, ustala stosunki pomiędzy defensywnymi i ofensywnymi przygotowaniem wojskowymi. Przedmiotem analizy są działania przywódców Reichswehry i Wehrmachtu w okresie pomiędzy początkiem stabilizacji w Republice Weimarskiej z roku 1923 i 1924 a przyspieszeniem produkcji zbrojeniowej i zaostrzeniem się międzynarodowej sytuacji politycznej w latach 1935—1937.

Pracę zaopatrzoną w rozbudowany aparat naukowy zamyka obszerny spis źródeł i opracowań oraz indeksy: osobowy i instytucji kierujących armią niemiecką.

P. W.

István Lagazi, *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1980, s. 336.

Najnowsza monografia poświęcona losom polskich uchodźców na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej zawiera szczegółowy obraz ich życia — od najbardziej prozaicznych spraw bytowych aż po oświatę i ruch kulturalny. Przedstawia także działalność węgierskich władz, spontaniczne wysiłki i pomoc organizacji społecznych oraz indywidualnych osób. W przeciwieństwie do poprzednich opraco-